

A jelszó: közvetlenül – korszerű eszközök a hagyományos könyvtárközi kölcsönzéshez egy kanadai egyetemen

A torontói *Ryerson Egyetem Könyvtára* több mint 500 ezer könyvet, 2500 nyomtatott folyóiratsímet tartalmaz, elektronikus forrásokra több mint egymillió kanadai dollárt költ évente. A nyomtatott állomány viszonylag kicsi, mivel évek óta konzorciális keretek között folyik a beszerzés, a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumszolgáltatás. Az Ontariói Egyetemi Könyvtárak Tanácsa (*Ontario Council of University Libraries = OCUL*) húsz egyetemi könyvtárat egyesít.

A hagyományos könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatások már nem elegendőek az új igények kielégítésére. Hogy lépést tudjon tartani a korrallal, a Ryerson Könyvtár is átgondolta és újrafogalmazta szolgáltatásait. Lényegesen növelt teljes szövegű elektronikus adatbázisokat és e-könyveket tettek folyamatosan (24/7 üzemmódban) elérhetővé, a tájékoztatás interaktív „chat” szolgáltatássá változott, digitális képadatbázisok és videók hozzáférhetővé tételét is tervezték. A dokumentumszolgáltatást és a könyvtárközi kölcsönzést úgy fejlesztették, hogy kényelmes és gyors legyen.

netLibrary eBooks

Az OCUL digitális kezdeményezése a megosztott virtuális monográfiagyűjtemény közvetlen elérésére. Tulajdonképpen a korábban nyomtatott formában megjelent könyvek teljes szövegű elektronikus változata, amely a weben keresztül minden további hardver és szoftver használata nélkül elérhető. Az osztott elektronikus könyvállomány ötlete nem új, számos amerikai könyvtári konzorcium ezen az elven működik. Előnyei nyilvánvalóak: közvetlen elérhetőség napi 24 órán keresztül; munka- és költségmegtakarítás, mivel a folyamatba nem kell a munkatársakat bevonni; a közös beszerzésnek köszönhetően további költségmegtakarítás.

Az OCUL 2001 márciusában kétezer netLibrary címet vásárolt, folyamatos elérési jogosultsággal.

A résztvevők a Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere szerint adták meg gyűjtőkörüket és gyűjteményfejlesztési politikájukat. Ezek összesítése után választották ki a megveendő címeket. A sikeres választás bizonyítéka, hogy a keresett könyvek 86,5%-a megvan a gyűjteményben, míg a nyomtatott változatok esetén ez az arány 74%. 2002 októberében az OCUL csatlakozott az Ontariói Könyvtári Konzorciumhoz (*Consortium of Ontario Libraries*), így módon az elérhető könyvek számát mintegy a kétszeresére növelte. Ez volt az első alkalom, amikor szoros együttműködés alakult ki az egyetemi és a közkönyvtárak között.

Az olvasók számára nem okozott nehézséget az elektronikus könyvek keresése, mivel ezek leírásai teljesen beépültek a könyvtár katalógusába. A felhasználók általában témakör, kulcsszó, cím vagy a szerző neve alapján keresnek, ezt egészítették ki a netLibraryban megtalálható könyvek betűrendes jegyzékével. Az elektronikus könyveket kétféleképpen lehet elérni: böngészéssel vagy „kikölcsönzéssel” (check out). A böngészésnek nincs időkorlátja, amíg egy olvasó aktívan igénybe veszi a könyvet, más nem férhet hozzá. Ha az olvasó 15 percnél hosszabb szünetet tart, a kapcsolat megszakad, és a könyv „visszakerül a polcra”. A hozzáféréshez a jogosultságot az IP-címek alapján ellenőrzik, távoli felhasználók számára minden ugyanúgy működik, mint a Ryerson Könyvtár többi adatbázisa esetében. IP-jogosultság nélkül is el lehet érni az állományt egy ingyenes online számla nyitásával. A számlatulajdonosok két órára „kölcsönözhetik” a könyvet. A statisztikák szerint azonban egy-egy olvasó 5–15 percnél többet nem vesz igénybe, mivel elsősorban tudományos könyvekről van szó, és a tartalomjegyzék gyors átfutására, az érdekesnek bizonyult fejezet későbbi olvasását előkészítő nyomtatásra vagy letöltésre ennyi elegendő. A szoftver csak oldalankénti letöltést vagy nyomtatást enged, teljes részeket nem.

A szolgáltatást az alábbi adatok jellemzik (2001. szeptember–2003. december):

- több mint 1500 számlát nyitottak (a böngészéshez nem kell számlával rendelkezni),
- 2064 különböző címet olvastak,
- 9368 belépés volt,
- az elutasítások száma 1266,
- használat: 174–0/cím.

A CISTI Source dokumentumszolgáltatás

A Ryerson Könyvtárban megengedik az olvasóknak, hogy önállóan rendeljenek másolatot a Kanadai Tudományos és Műszaki Információs Intézet (*Canadian Institute for Scientific and Technical Information* = CISTI) Source adatbázisából. A szolgáltatás a felhasználóknak térítésmentes.

Az anyaintézmény 1993-ig műszaki főiskola volt, ekkor kapta meg az egyetemi státust. Ezzel együtt járt a kutatói tevékenység és a tudományos szakirodalom iránti igények növekedése. Bár jelentősen bővítették a teljes szövegű elektronikus adatbázisok elérhetőségét, a kutatások információellátásához ez sem volt elegendő. 1997-ben úgy döntöttek, hogy a kutatómunka támogatására a könyvtárközi kölcsönzést finanszírozzák.

A dokumentumküldő szolgálat kiválasztásánál fontos szempont volt az átfutási idő. A CISTI 48 órán belüli teljesítést garantál amellet, hogy jelentős gyűjteménnyel rendelkezik. A Ryerson Könyvtár által megjelölt folyóiratok 70%-a megtalálható az állományában. További előnyt jelentett a CISTI melletti döntés meghozatalakor, hogy a könyvtár az OCUL tagjaként 25% árkedvezményben részesül.

Okulva más könyvtárak tapasztalataiból, nagy hangsúlyt fektettek a felhasználók képzésére. A felesleges rendelések elkerülésére a közvetlen rendeltet lehetövé tévő rendszerbe beépítették a saját könyvtári katalógusukban törtéő keresést. A teljesítés figyelemmel kísérésére a szolgáltatást úgy szervezték, hogy a CISTI-ből a másolatok a könyvtárban mőködő Ariel gépre érkeznek, és a megrendelők a kölcsönzési pultnál vehetik át őket.

Induláskor a közvetlen rendeltet csak a természet-tudományi és a műszaki karnak tették lehetövé, és tartva a „mohóságtól”, egy-egy felhasználónak a hat hónapos próbaidőszak alatt 15 cikk kérését engedélyezték. Ez a korlátozás azonban feleslegesnek bizonyult, csupán néhány megrendeltöt kellett átirányítani a könyvtáros közremőködésével

törtéő szolgáltatáshoz. Gondot okozott, hogy a CISTI és a Ryerson folyóirat-katalógusait csak a címek szintjén egyesítették, azaz előfordult, hogy egy, a Ryerson állományában meglévő folyóirat esetén olyan számból kértek cikkmásolatot, amely valamilyen okból hiányzott a könyvtárból, ugyanakkor a rendszer nem engedte továbbítani a megrendeltet. Mivel a CISTI állománya 1993-ig megy vissza, ugyancsak problémát jelentett a korábbi folyóiratokban meglent anyagok megtalálása.

2002-ben úgy döntöttek, hogy átszervezik a szolgáltatást:

- megszüntették a kérhető cikkmásolatok számára vonatkozó korlátozásokat,
- bővítették a felhasználói kört: egyrészt valamennyi kar, másrészt a felsőbb évfolyamok hallgatói és a kutatási részlegek asszisztensei számára elérhetővé tették.

A CISTI-ben is voltak változások a marketingstratégiában: ingyenes témafigyelő szolgáltatást ajánlottak a regisztrált felhasználóknak. Ennek nyomán a könyvtár is gyorsan átdolgozta marketingtervét: hangsúlyozva, hogy a CISTI Source a lehetö legjobb keresőeszköz, amely egyesíti a figyelőszolgálatot, a teljes szövegű források csatolását és a dokumentumszolgáltatást. A Ryerson Könyvtár olvasói meglégedéssel fogadták a CISTI Source szolgáltatásokat.

RACER

Az OCUL legújabb nagyszabású kezdeményezése az állományok gyors elérhetőségét tűzte ki célul az elektronikus rendeltet bevezetésével (*RACER* = rapid access to collections by electronic requesting). Ez a Fretwell-Downing (Egyesült Királyság) cég virtuális dokumentumcsereélő (*virtual document eXchange* = VDX) rendszerére épülő, könyvtárközi kölcsönzési irányító rendszer. Húsz könyvtári katalógus keresését teszi lehetövé mind a végfelhasználók, mind a könyvtár munkatársai számára. A RACER adatbázisban megtalálhatók az ontariói egyetemek katalógusai mellett a világ nagy könyvtárai is, mint pl. a Kongresszusi Könyvtár vagy a British Library. A keresések nyomán kapott találatok és a további szolgáltatások mind felhasználó-központúak, ideértve a megrendeltöt értesítését e-mailen, ha a kért dokumentum meglértkezett, tájékoztatását a nem teljesíthető kérésekről vagy helyben található forrásokról stb. Ezeket a korábban alkalmazott DOS alapú AVISO rendszer nem tudta biztosítani. A VDX lehetőséget ad más, az ISO vagy a Generic Script rendszerek valami-

lyen változatát használó könyvtárakkal való kommunikációra is, beleértve más forrásmegosztási elven működő hálózatokat, mint az OCLC vagy az RLG (Research Library Group) hálózata.

A RACER az ontariói egyetemek legnagyobb projektje, amelyet az állam finanszíroz. Egy új könyvtárközi kölcsönzési irányító rendszer közös beszerzése és üzembe állítása az egyetemek együttes döntése volt, az általánosan használt AVISO rendszer korszerűbbel való felváltása érdekében. A Fretwell-Downing céggel a szerződést a Torontói Egyetem kötötte, kiterjesztve az összes OCUL-tag számára. A nem ISO-kompatibilis rendszerekkel való együttműködéshez az OCUL külön szoftvert rendelt a szállítótól.

A RACER rendszer indításakor a felhasználóknak nem engedték meg, hogy könyvtárközi kéréseiket közvetlenül elküldjék, bár a rendszer ezt lehetővé teszi. Mind a könyvtárosoknak, mind a felhasználóknak

először meg kell ismerniük a rendszer használatát, amelyben van néhány problémásabb vagy nem egyértelmű pont, mint pl. a regisztrálási eljárás, vagy a VDX és az ISO által használt terminológiában mutatkozó eltérések. A cikk írásakor ezek kiküszöbölésén dolgoztak, hogy ebben a projektben is meg tudják valósítani a felhasználóbarát megközelítést.

A három kezdeményezés együttes hatásának köszönhetően a Ryerson Könyvtárnak jelentősen megnőtték a lehetőségei, hogy korlátozott állományai ellenére is ki tudja elégíteni az olvasók igényeit.

/CHEUNG, Ophelia–PATRICK, Susan: Unmediated is the message: enhancements to traditional interlibrary loan in a Canadian university. = Interlending & Document Supply, 32. köt. 3. sz. 2004. p. 152–158./

(Viszocsek Eszter)